

Trædesten

af

PER MOGENS PETERSEN
TIDLIGERE DIVISIONSCHEF
DBC

Engang måtte man nøjes med at låne, hvad det lokale bibliotek havde på hylderne. Nu har man adgang til viden og ressourcer på tværs af kommune- og landegrænser. Udviklingen inden for data-kommunikation har udgjort vigtige skridt på vejen.

Søg i alt, hvad der findes på danske biblioteker af bøger, musik, film, artikler mv. på bibliotek.dk – og få materialet leveret til afhentning på dit lokale bibliotek eller direkte på din computer. Sådan har det kun været de seneste 15 år!

I 1930'erne, hvor Folkebibliotekernes Bibliografiske Kontor – forløberer for DBC – så dagens lys, var borgerne henvist til det lokale biblioteks bestand, hvis altså der overhovedet var et lokalt bibliotek. Søgemuligheder var nok et nærmest ukendt begreb, måske havde bogsamlingen eller biblioteket i bedste fald anskaffet en mønsterkatalog, Dansk Bogfortegnelse eller Accessionskatalogen.

I 1937 lykkedes det for Thomas Døssing, direktør for Bibliotekstilsynet, at få etableret en rådigheds-sum til fælles formål ved at reservere 2,5 % af statens årlige tilskud til folkebibliotekerne. Det blev starten på den grundlæggende tankegang om fælles løsninger i dansk folkebiblioteksvæsen.

På det fælles, fortrinsvis institutionelle, område kan nævnes Folkebibliotekernes Bibliografiske Kontor, Indbindingscentralen, centralbiblioteker, overcentralfunktionen, vandreboogsamlinger, Oplysningskontoret, Depotbiblioteket, Bibliotekstilsynets Systemafdeling, Indvandrerbiblioteket og senest Biblioteksdata – de fleste er forsvundet undervejs, men funktionerne eller i hvert opgaveløsningerne eksisterer fortsat.

På konkrete fælles løsninger er decimalklassedeling, katalogiseringsregler, trykte kort, mønsterkataloger og seddelfortegnelser gode eksempler, hvoraf nogle er overhalet af teknologien, men de har været med til at bane vej for et sammenhængende dansk bibliotekssystem.

Eksempelvis kunne emnesøgning via kortkatalogerne godt være lidt af et mareidit; gennemsyn af titler under et givent emne endte ofte med et 'se også-kort' med forslag til yderligere emner, som burde gennemses. På den måde kunne brugeren komme langt rundt i den systematiske katalog. Men emnekataloger var trods alt et fremskridt.

"Eksempelvis kunne emnesøgning via kortkatalogerne godt være lidt af et mareridt; gennemsyn af titler under et givent emne endte ofte med et 'se også-kort' med forslag til yderligere emner, som burde gennemses"

Fri og lige adgang

Målsætningen om, at alle borgere skulle have fri og lige adgang til ressourcer i form af viden og underholdning blev for alvor til virkelighed med biblioteksloven i 1964. Det offentlige havde som mål gennem et veludbygget bibliotekssystem at sikre alle borgere fri og lige adgang til alle biblioteksmaterialer. Efter 1964 kunne enhver borger blive indskrevet som låner på et folkebibliotek i en anden kommune, uden dokumentation for tilknytning til kommunen. Kommunalreformen i 1970 satte yderligere skub i bibliotekernes udvikling, og dermed borgernes adgang til et større udbud af materialer.

Standard 58, et blanketsæt indført i 1958, skulle bruges ved forespørgsel i andre biblioteker om eksistensen af og om i givet fald mulighed for at indlåne materialet. Blanketten blev sendt rundt til tjek på bl.a. centralbiblioteket, Oplysningskontoret og Statsbiblioteket. Blanketsættet var dog ikke accepteret af alle forskningsbiblioteker, som typisk forlangte, at folkebibliotekerne skulle bruge bibliotekets egne udlånsblanketter; først i 1985 lykkedes det gennem fornyet standardisering med inddragelse af forskningsbibliotekerne at afskaffe kravet om brug af individuelle låneblanketter. Men da var det næsten også blevet overflødiggjort af elektroniske bestillinger.

Efter en relativ kort periode med bl.a. mikrofilm/mikrofiche-kataloger fik bibliotekernes personale i løbet af 1980'erne og 1990'erne adgang til flere og flere databaser, bl.a. de enkelte forskningsbibliotekers databaser som f.eks. REX, SOL, RUBIKON

og COSMOS samt fællesbaserne ALBA/SAMKAT og BASIS, senere Danbib. Det store gennembrud for brugerne kom imidlertid med åbningen af bibliotek.dk i

efteråret 2000. Fælles institutioner, fælles løsninger og politiske beslutninger havde således været trædesten for bibliotek.dk.

Fra foto til chip

Op gennem det 20. århundrede steg antallet af biblioteker, brugere og materialer ganske betragteligt. I stedet for registrering af udlån i protokoller brugtes i mange år datotavler indklæbet i bøgerne samt udlånskort i boglommer. I 1960'erne blev fotografisk udlånsnotering taget i brug. Set fra lånerside var det en elegant og nem løsning, men på biblioteket var brugen forbundet med en del besvær: Fortløbende nummererede datokort blev fotograferet sammen med lånerkort og boglomme og indsat i boglommen. Ved aflevering blev datokortet taget ud af boglommen. Datokortene sorteredes herefter i dato- og nummerorden – manglende datokort blev tjekket via filmene og kunne dermed danne grundlag for hjemkaldelser. Udover besværet med at tjekke datokort i forhold til filmene betød fotonotering også ændrede muligheder for kassation og bogpleje på grund af den manglende datotavle.

Efter forsøg med stregkodelæsning i Ølstykke omkring 1977, blev fotonotering efterhånden afløst af først individuel stregkodning af samtlige eksemplarer i de enkelte folkebiblioteker, senere chipning. Sidstnævnte løsning forventes at være langtidsholdbar – så længe biblioteker udlåner materialer.

Et andet eksempel på harmonisering af processer var seddelfortegnelserne, som sammen med lektøruddatalelserne blev brugt i forbindelse med bibliotekernes materialevalg samt efterfølgende bestilling af biblioteksklargojede materialer og trykte kortsæt. Denne frivillige standardisering af arbejdsgange på tværs af kommunegrænser var et godt udgangspunkt for indførelse af edb.

Et direkte positivt resultat af FAUST-projektet (Folkebibliotekernes AUTomationssySTEM), det første store edb-projekt i folkebiblioteksregi, var, da Bibliotekscentralen startede edb-inddatering til Dansk Bogfortegnelse i 1976 og begyndte at tildele FAUST-numre – et helt enkelt løbenummer med tjekciffer – til hver enkelt titel. I mange år et velfungerende materialenummer, som først i de senere år er blevet udfordret som nationalbibliografisk nummer af forskellige parallelle udgivelser af især e-ressourcer.

Som forudsætning for den senere automatisering af interurbanlån indførtes biblioteksnumre i begyndelsen af 1990'erne. Nu skulle ethvert udlånssted (skranke) have sit eget nummer, helt parallelt til bankernes reg.nr. Hidtil var forskellige mere eller mindre indforståede forkortelser blevet brugt, men væksten i fag- og forskningsbiblioteker og stigning i interurbanlån nødvendiggjorde fornyelsen.

Med indførelse af edb og overgang fra levering af trykte kort til opslag i en database fik Bibliotekscentralen en særlig udfordring. Hidtil havde man finansieret sin katalogiseringsvirksomhed ved salg af trykte kort. Columbusægget var – over en årrække – indførelse af et indbyggertalsbestemt katalogiseringsbidrag fra de enkelte kommuner.

Danbib som fælles overbygning

Udviklingen i 1980'erne pegede på decentralisering, og folkebibliotekernes fælles fokus flyttedes fra etablering af ét landsdækkende fælles databasesystem med beholdningsregistrering, udlånsregistrering etc. over i lokale katalogdatabaser med tilhørende beholdningsregistrering og udlånsystem. Herved skabtes der mulighed for samarbejde med forskningsbibliotekerne, som fortrinsvis arbejdede med litteratursøgning, genbrug af katalogdata og lokale katalogdatabaser. Det førte i efteråret 1990 til principiel enighed om etablering af Danbib, et fælles overbygningssystem bestående af en fælles database, et fælles netværk og fælles funktioner. På folkebiblioteksside var der tilslutning fra Biblioteksdataparterne, dvs. Bibliotekscentralen, Indbindingscentralen og Kommunedata, samt opdragsgiverne KL og Bibliotekstilsynet. På forskningsbiblioteksside var der tilslutning fra Rigsbibliotekskontoret og de større forskningsbiblioteker, de såkaldte SAMKAT-biblioteker.

I 1980'ernes datakommunikation indtog Findmenuen en særlig rolle som redskab i den teknologiske udvikling. I virkeligheden var Findmenuen bare en lille unix-box (computer) på DENettets backbone, programmeret til konvertering mellem forskellige kommunikationsprotokoller, altså et omstillingsbord. DENettet var UNI-C's TCP/IP-netværk og forbandt de regionale edb-centre med hinanden og med udenlandske supercomputere. Før Findmenuen var datakommunikation mellem brugere og databaser bilateral, indenlands såvel som udenlands, og ofte var der tale om forskellige teknologiske løsninger med begreber som modemforbindelse/TTY, Datex, ISDN, X28/X25/Datapak og X21/SNA. Via Findmenuen fik den enkelte bruger (bib-

liotek) nu adgang til forskellige databaser via én og samme kommunikationsforbindelse og til indenlandsk takst. Databaseudbydere skulle tilsvarende overtales til at stille deres base til rådighed via Findmenuen. I dag lyder det som en selvfølge, men i 1980'erne var situationen ganske anderledes.

I forbindelse med forberedelserne til Danbib blev BibNet født. Ideen var, at alle biblioteker skulle kobles fast op til samme datanet, som i øvrigt skulle være i overensstemmelse med udenlandske initiativer. BibNet var simpelthen en forudsætning for etablering af Danbib.

Da Kommunedata ikke var helt tryk ved det nye 'åbne' TCP/IP-net, og da UNI-C ikke ønskede at udvide TCP/IP-nettet udover universitetsbyerne, besluttede DBC at etablere sig som internetudbyder. DBC købte kobber hos TeleDanmark (TDC), solgte faste netforbindelser videre til de enkelte biblioteker og etablerede BibNet som et søsternet til DENettet (Forskningsnettet, DeIC). Opbygningen tog lang tid, primært fordi det var dyrt, men også fordi der var store sikkerhedsmæssige betænkeligheder ude i kommunerne.

Først omkring årtusindeskiftet var Findmenuen overflødiggjort, og da havde BibNet som selvstændigt begreb også mistet sin betydning; nu brugte alle jo bare internettet. En kuriositet: Da DBC i slutningen af 1990'erne qua BibNet var blevet stor-kunde hos TeleDanmark, overtog DBC domænet bibliotek.dk uden beregning fra TeleDanmark.

Omkring 2010 startede DBC eksport af Danbib/bibliotek.dk til WorldCat, uden lige verdens største og mest omfattende biblioteksdatabase. Med daglig ajourføring synliggøres nu alle offentlige danske

bibliotekers materialer, herunder ikke mindst den danske egenproduktion af biblioteksmaterialer, for resten af verden.

–

Ovennævnte må ikke ses som en historisk rapport om bibliotekernes fælles udviklingstiltag gennem de seneste 75 år, men som supplement til allerede eksisterende (og meget omfattende) materiale. Den opmærksomme læser vil nok have bemærket en vis forkærlighed for datakommunikation, som i tidligere beskrivelser har fået en mindre fremtrædende placering. Kommunikation med omverdenen er imidlertid, udover velstandsudviklingen, uden side-stykke den væsentligste udvikling i perioden; brugerne opnår grænseløs adgang til al viden og alle ressourcer. I horisonten skimtes mørke skyer som manglende sikkerhed og troværdighed samt indflydelse fra kommercielle interesser.